

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (2), 499-512

Geliş Tarihi: 15.06.2020 Kabul Tarihi: 25.12.2020

Yayın: Temmuz-Aralık 2020 Yayın Tarihi: 31.12.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.753323>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ÜVEY ANNE İLE FATMA MASALININ PSİKANALİTİK YÖNTEMLE İNCELENMESİ

Rugeş DEMİR*

Öz

Türk halk edebiyatı sözlü ürünleri içerisinde önemli bir yer teşkil eden anlatı türlerinden biri masaldır. Masal, hemen hemen tüm toplumlarda anlatılan ve benzer özellikler taşıyan evrensel bir sözlü kültür ürünüdür. Masalarda genellikle kahramanların karşı karşıya kaldığı birtakım sıkıntılarının altında yatan olaylar, sembol ve simgelerle anlatılmaktadır. Bu sembol ve simgelerin anlamlarının açıklanması psikanalistik düşünceyle alakalıdır. Bu noktada halkbilimi ürünlerini inceleme kuram ve yöntemlerinden bir tanesi psikanalitik kuram ve yöntemlerdir. Psikanalitik kuramın temellerini atan Sigmund Freud, özellikle çocukluk döneminde bastırılarak bilinçaltına atılmış isteklerin rüyalarda ortaya çıktığını söylemektedir. Bilinçaltına atılmış istekler rüyalarda olduğu gibi simgesel bir dile sahip olan masalarda da ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın amacı halkın kolektif bilinçaltını yansıtan halkbilimi ürünlerinden biri olan masalarda cinsel simgelerin nasıl kullanıldığını ve Freud'un kuramının “Üvey Anne ile Fatma” masalına uygulanabilirliğini ölçmeye çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Masal, Üvey Anne ile Fatma, Halk bilimi, Psikanalitik kuram, Freud.

The Research of the Tale of Fatma and Stepmother with Psychoanalytic Analysis Method

* Doktora Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, SBE Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, demirrugeş@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3262-1867>.

Abstract

One of the narrative types that occupy an important place in the oral products of Turkish folk literature is a fairy tale. The fairy tale is a universal product of oral culture, told in almost all societies and bearing similar characteristics. In fairy tales, the events underlying a number of troubles that the heroes often face are described with symbols and icons. The explanation of the meanings of these symbols and icons is related to psychoanalytic thinking. At this point, one of the theories and methods of studying the products of folklore is psychoanalytic theory and method. Sigmund Freud, who laid the foundations of psychoanalytic theory, says that desires that are suppressed and imbedded in the subconscious, especially in childhood, arise in dreams. Subconscious desires appear in tales that have a symbolic language as well as in dreams. From this point of view, the aim of the study is to try to understand how sexual symbols are used in fairy tales, which is one of the folklore products that reflect the collective subconscious of the people, and to try to measure the applicability of Freud's theory to the fairy tale "Stepmother and Fatma".

Keywords: Tale, Stepmother and Fatma, Folklore, Psychoanalytic theory, Freud.

Giriş

Günümüzde halk bilimi alanında da kullanılmakta olan psikanalitik kuram ve yöntemle; mit, masal ve diğer sözlü anlatı ürünleri incelenerek bireyin bilinçaltına attığı duygular ortaya çıkarılmaya çalışılır. Halk bilimi ürünlerinin kaynağını psikolojik oluşlarla açıklayan psikanalitik okulun öncüsü Sigmund Freud'dur.

Freud, yaptığı incelemelerde olayların arkasında cinsel sembollerin olduğunu düşünmüş ve sözlü kültür ürünlerinde halkın bu izlenimlerini aramaya başlamıştır. Buna göre davranışlarımızın kökeninde genellikle bilincinde olmadığı arzularımız, duygularımız ve düşüncelerimiz yatmaktadır. Freud'un psikanalistik kuramı, rüya kuramı ile benzer özellikler taşımaktadır. Erich Fromm, bu konuyla ilgili şunları belirtir:

“Rüyalarımızı oluşturan motifler, akıl dışı arzularımız ve düşüncelerimizdir. Uykumuzda gündüzleri varlıklarından haberdar olmadığımız veya olamadığımız

dürtülerimiz canlanmaktadır. Bilincimiz tarafından bastırılan nefret, kıskançlık, hırs ve cinsel arzular birdenbire ortaya çıkmaktadır.” (Fromm 2017: 67).

Freud, “Haz İlkesinin Ötesinde” adlı kitabında rüya üzerine yapılan çalışmaların en derin zihinsel süreçlerde bile güvenilir bir yöntem olduğunu ifade etmiştir (Freud, 2014: 17). Freud’un sadık takipçilerinden olan Karl Abraham ise “Rüyalar ve Mitler” adlı eserinde Freud’un öğretilerinin geniş açıdan bakıldığında mit psikolojisine uygulanabileceğini ve hatta destanların anlaşılması için de tamamen yeni bir zemin oluşturma niteliği taşıdığını ifade etmektedir (Abraham, 2017: 9). Dolayısıyla bireyin bilinçaltına attığı duygu ve davranışlar rüyayla ilişkili olan folklor ürünlerinde açığa çıkabilmektedir.

Sözlü kültür ürünlerinde bireyi daha iyi analiz etmek ve tanımak için Freud’un ortaya koyduğu yapısal model teorisinden bahsetmek gerekir. Freud, insan zihninin “İd”, “Ego” ve “Süperego” adlı üç unsurdan oluştuğunu ifade eder.

İd, doğumla birlikte getirilen tamamıyla bilinçaltı nitelikte olan bir kavram olarak tanımlanmıştır. Freud’a göre id, insanın ruhi hayatında şuuraltı özelliğini hiç kaybetmeden ömür boyu var olur ve her şeyden bir tatmin fırsatı çıkararak sabırsız, açgözlü, kıskanç ve bencil yapısı ile şahsiyette aktif rol oynar (Debray 1991: XII). Bu bilgiler doğrultusunda idin, insanın zihninde hayatı yöneten mantık ve ahlak ilkelerinden uzak olduğu söylenebilir.

Ego, zihnin mantıklı düşünce ve dış şartların gerçekçi değerlendirilmesine ayrılmış, kişiliğe ben damgasını vuran bölümdür. Ego, çocuğun çevresiyle temas kurma kabiliyetinin gelişmesine bağlı olarak hayatın ilk beş ve altı ayından itibaren oluşmaya, farklılaşmaya ve değişmez bir kalıp gibi şahsiyet yapısına şekil vermeye başlar. Süperegonun da idin bir uzantısı olarak geliştiği ve bu yapının idin kabul edilmeyen arzu ve isteklerine karşı cezalandırılması amacını güttüğü ifade edilmektedir (Debray 1991: XII-XIII).

İnsan davranışlarının arkasında cinsel bir etken arayan Freud, bireyin kişilik gelişimini etkileyen en önemli faktörün psikoseksüellik olduğunu görmüştür. Freud’a göre bireyin psikoseksüel gelişimi beş dönemde incelenmektedir.

“Psikoseksüel gelişimin ilk basamağı oral dönemdir. Bu dönem doğumdan başlayarak 1-1,5 yaşına kadar olan süreçtir. Oral dönemde haz bölgesi ağızdır ve bebek, emme yoluyla doyuma ulaşır. İkinci gelişim basamağı ise anal dönemdir. Anal dönem, çocuğun dışkılama yoluyla haz almasına karşılık gelmektedir. Üçüncü gelişim basamağı fallik dönemdir. Fallik dönem, 3 ile 5 yaş arası süreçte yer alıp haz bölgeleri cinsel uzuvlardır. 6-11 yaş arasındaki dördüncü gelişim süreci ise latent dönemdir. Birey, bu dönemde daha çok hemcinsleri ile arkadaşlıklar kurar ve gruplaşma olarak arkadaşlıklar bu dönemde başlar. 11-13 yaş arasındaki beşinci gelişim basamağını kapsayan dönem de genital dönemdir. Bu dönemde cinsel dürtüler başta olmak üzere bazı dürtülerin gücü çoğalır.” (MEGEP 2009: 10-13). Böylelikle çocukların belirli dönemlerde sergilediği davranışların sebebi bu kuram vasıtasıyla açıklanabilmektedir.

1. Masalın Psikanalitik Çözümlemesi

“Masallar, üsluplarının etkililiği sayesinde büyük beğeni toplamış ve insanların duygularına hizmet etmiştir.” (Arıcı 2016: 2017). Masallar sayesinde insanın en yasaklı, gizli kapaklı arzuları ve ayıplı hâlleri özgürleşir. Bu sebeple masal, açığa çıkardığı benliğiyle bütünleşmek ve onun sınırlarını genişletmek isteyenler için eşsiz bir hazinedir (Sezer 2019: 194). Her ne kadar masum bir eğitim ve eğlence aracı olarak görünse de; toplumun kültürel cinsiyetçi kodlamaları, alışkanlıkları ve kabullenilmiş rollerini vermesi bakımından önem taşımaktadır (Agvan ve Asutay 2018: 238).

Masallar, zihinle ve bilinçle bağlantılı olarak hayal gücünün bir ürünüdür. Ahmet Sarı “Masalların Psikanalizi” adlı eserinde masalların, gerçek hayatın doğru ve yanlışlarını içinde barındırdığı, gerçek hayattan veriler taşıdığı ve iyi analiz edildiğinde gerçek hayatın idealize edilmiş, şifrelenmiş şekillerinin bir yansıması olarak bilinçten ayrı düşünülmediğini ifade etmektedir (Sarı ve Ercan 2008: 27). Bu şifreler ve semboller, rüyalarda olduğu gibi masallarda da bulunur. Dolayısıyla masalın seyrinde olağanüstülükler içerisinde normal görülen nesnelere ve sembollerin altında yatan psikolojik anlamlar vardır (Yayla 2019: 61).

Bu bilgiler doğrultusunda geçmişten günümüze anlatılan masalların psikanalitik alanda incelenmesi demek, bir toplumun bilinçaltında yatanları ortaya koymak demektir. Masalarda kahramanın yaşadığı sıkıntılar, sıkıntılar karşısında verdiği tepkiler, bakış açısı, sosyal çevre ve masal anlatıcısının tavrı metinlere yansımaktadır.

İnceleme kısmında Kastamonu ilinden derlenen “Üvey Anne ile Fatma” masalının tam metni parçalar halinde verilerek incelenmiştir. İnceleme şu şekildedir:

2. Üvey Anne ile Fatma Masalı'nın İncelenmesi

Bir varmış, bir yokmuş, Allah'ın kulu çokmuş. Geçmiş zamanın birinde bir adam varmış. Adam, eşi ve kızıyla beraber ormanın derinliklerinde olan bir evde mutlu bir hayat sürmekteymiş. Günün birinde anne hastalanmış. Kızı Fatma, annesinin bu durumuna çok üzülmüş. Annesi hasta olduğu için evdeki tüm işleri Fatma yapmaya başlamış. Kadının hastalığı günden güne kötüleşmeye başlamış. Bir süre sonra kadın hastalığın verdiği acıya dayanamamış ve ölmüş. Baba, kızı Fatma ile beraber ortada kalmış.

2.1. Annesizlik

Yaşam yolculuğunda insanın ilk durağı olan anne, tüm yaşamı boyunca bireyin psikolojisinde silinmeyecek izler bırakır. Anne ve çocuk arasındaki ilişkinin psikolojik boyutları ve bilinçdışındaki uzantıları bilimsel olarak ilk kez Sigmund Freud'un psikanalitik çalışmalarıyla derinlemesine sorgulanmıştır (Korucu 2019: 134). Masal, kızın annesinin ölümü ile başlar. Kızın annesi hakkında masalda detaylı bilgiye yer verilmemiştir. Kadının sadece hasta olduğu ve bu hastalık neticesinde öldüğü bilgilerine yer verilmiştir. Bu durum masalarda sıklıkla rastlanılan bir durumdur.

Annesizlik sembolünün, psikanalitik kurama göre incelenmesi şu şekildedir: Masalların hemen başında karşılaşılan kahramanın doğumu sırasında ya da doğumundan kısa bir süre sonra annenin ölmesi, ayrılışı simgelemektedir. Çocuğun her istediğini hemen gerçekleştiren “iyi anne” artık yoktur. İyi annenin ya da diğer bir

deyişle preödipal¹ annenin ölümü, ebeveynleri tarafından çocuğa belirli kuralların konduğu, bazı isteklerine hayır cevabının verildiği ve yaşadığı dünyada bazı sınırların olduğu bilincinin oluşmaya başladığı yeni bir dönemi simgelemektedir (Parmaksız 2017: 19-20). Masalda annenin hasta olması üzerine kızın ev işlerini yapmak zorunda kalması bunu açıklar niteliktedir. Bu sebeple masal, preödipal evrenin sonunu simgeleyen annenin yokluğu ile başlar. Dolayısıyla çocuğun her isteğinin karşılandığı preödipal evre sona ermiştir. Diğer bir deyişle tüm ihtiyaçlarını karşılayan preödipal anne ortadan kaybolmuştur.

“Preödipal masalların büyük bir bölümünde karşılaşılan masalın hemen başında iyi annenin ölmesi ya da masalda iyi annenin hiç yer almaması bu grupta yer alan masalların ortak temasıdır.” (Parmaksız 2017: 176).

Fatma'nın babası hanımının ölümü üzerine başka bir kadınla evlenmiş. Bu kadın Fatma'ya üvey annelik yapmış. Üvey anne, ilk geldiği günden beri Fatma'yı sevmemiş. Üvey anne kısa bir süre sonra Fatma'nın yüz güzelliğini kıskanmaya başlamış ve her fırsatta zarar vermek istemiş. Baba, sabah işe gittikten sonra Fatma, üvey anne ile beraber evde tek kalmış. Durum böyle olunca üvey anne, Fatma'ya evin tüm ağır işlerini yaptırmış.

2.2. Üvey Anne

Küçük Fatma'ya hayatı zehir eden üvey anne, ödipal² anneyi temsil etmektedir. Üvey annenin Fatma'yı sevmemesi, tüm ağır ev işlerini ona yaptırması ve kızın yüz güzelliğini kıskanması tüm masalarda rastlanılan bir durumdur. Bu durumu Erich Fromm “Sevme Sanatı” adlı kitabında şu şekilde tarif eder:

“Bencil kişi, kendini çok fazla değil çok az sever, hatta kendinden nefret eder. Böyle bir kişi mutsuzdur ve kendisine bilinçdışı engeller koyarak ulaşamadığı doyunlukları öfkeyle yaşamdan kopartıp almaya çabalar. Kendinden başka kimseyi görmez, her şeyi ve herkesi kendine sağlayacağı yarar açısından yargılar. Böyle bir

¹ Çocuğun doğumdan 1.5 buçuk yaş aralığındaki dönemi kapsayan ve anne ile arasında güçlü bağların olduğu evredir.

² 3 ile 6 yaş arası çocuğun birey olmanın ötesinde cinsel kimliğinin farkına vardığı evredir.

kişilik öz olarak sevebilme yeteneğinden yoksundur.” (Fromm 2004: 60-61). Freud’un kuramına göre bu kişiler narsistik kişilik bozukluğunu temsil etmektedir. Bu tanımlar masaldaki “Üvey Anne” karakterini karşılamaktadır. Masalın başında Fatma’yı sevmemesi ve kıskanması gibi durumlar narsistik kişilik bozukluğuna örnek niteliğindedir.

Üvey annenin Fatma’yı kıskanmasının sebebi Freud’un bakış açısıyla, şöyle açıklanabilir: Üvey annenin çocukluğunda babasına duyduğu aşkı yani Jung’un söylemiyle Electra kompleksini açığa çıkarmıştır. Masal kahramanı Fatma, güzel bir kızdır ve babası, onun için tek erkektir. Bu sebeple üvey annenin kızın babası tarafından çok sevilmesini ve ilgi görmesini kaldıramaması buna bağlanabilir.

Jung’un “Dört Arketip” adlı kitabında anne tipi; bakıp, besleyip büyüten; iyi, duygusal olan ve baştan çıkarıcı, zehirleyen şeklinde üç gruba ayrılmıştır. Jung’a göre üvey anne figürü; zehirleyen, baştan çıkarıcı bir karakterdir. (Jung 2019: 21-22).

Masalda üvey anne, Fatma’ya kötü davranmasından dolayı “anne arketipi”nin üçüncü özelliğine yani baştan çıkarıcı, zehirleyen ve korku uyandıran tipine karşılık gelmektedir.

Üvey anne her zamanki gibi Fatma’ya kötü davranmaya devam etmiş. Hatta bazı günler ekmek bile vermemiş. Kız da derdini, sıkıntısını anlatmak için ahırdaki ineğin yanına gitmiş. Çünkü derdini anlatacak başka kimsesi yokmuş. Fatma, ineğe, “Üvey annem bana ekmek vermiyor, ne yapabilirim?” diye sormuş. İnek, “Sen hiç korkma, ben sana sütümü veririm, sen acıktığında gel beni em!” demiş. Aradan biraz zaman geçmiş. Kadın, Fatma’ya hiç yemek vermediği hâlde Fatma’nın şikâyet etmemesine çok şaşırılmış. “Ben buna kaç gündür yemek vermiyorum, bu nasıl dayanıyor, neyle karnını doyuruyor?” diye söylenmeye başlamış. Bir gün gizlice Fatma’yı takip etmiş. Fatma’nın ahırdaki ineğin memesinden süt içtiğini görmüş.

2.3. Üvey Annenin Fatma’ya Kötü Davranması

Masalda üvey anne, Fatma’ya ekmek vermemektedir. Bu sebeple Fatma, ihtiyacını inekten emdiği süt ile karşılamaktadır. Burada “emmek” kelimesi, Fatma’nın bir gelişim dönemi olan oral dönemden daha çıkmadığı göstermektedir.

Bu durumla ilgili Freud, “Cinsel Yasaklar ve Normal Dışı Davranışlar” adlı kitabında emen çocuğun yaşanmış ve anımsanmış bir zevki aradığı ve bir deri veya mukoza bölgesini ritmik bir biçimde emerek tatmin olduğu ve bunu tekrarlayarak zevkin ilk deneylerini yaşadığından bahsetmektedir (Freud 1989: 61- 63). Dolayısıyla masalda geçen ekmek ve süt ürünleri, çocuğun oral meselelerine dikkat çekmektedir. Yukarıda değindiğimiz üzere “Oral Evre”, haz kaynağının ağız olduğu ve cinsel aktivitenin henüz yemekten ve içmekten kopmadığı yaşamın ilk yılını kapsamaktadır.

2.4. Yardımcı Hayvan: İnek

Bir diğer konu ise masallarda geçen yardımcı hayvanlardır. Bu hayvanlar, bazı masallarda iyi, bazı masallarda ise kötüdür. Jung, “Dört Arketip” adlı kitabında hayvanlarla ilgili şu bilgilere yer vermiştir: “Bu hayvanlar insanlar gibi davranır, insanların dilini konuşurlar ve insanlardan daha üstün bir zekâ ve bilgiye sahiptirler. Bu durumda ruh arketipinin bir hayvan aracılığıyla ifade edildiğini söylersek yanılmış olmayız.” (Jung 2019: 99-100). Masaldaki inek de Jung’un belirttiği hayvan kriteriyle örtüşmektedir. İnek, Fatma’yla insan gibi konuşmakta ve ona süt vererek hem karnını doyurmakta hem de ne yapacağı konusunda akıl vererek yönlendirmektedir.

Üvey anne, Fatma'nın inekten gizlice süt içmesine çok sinirlenmiş ve kafasında haince planlar kurmaya başlamış. Fatma'ya görünmeden ahırdan uzaklaşmış. Akşam Fatma'nın babası eve gelmiş ve beraber sofraya oturmuşlar. Kadın birden ağlamaya başlamış. Adam, “Neden ağlıyorsun?” diye sormuş. Üvey anne adama, “Hasta olduğum için bugün doktora gittim, doktor, iyileşmem için bir ineğin etini yemem gerektiğini söyledi, eğer yemezsem yakında öleceğim” demiş. Adam biraz düşünmüş ve ahırdaki ineği kesmeye karar vermiş. Kadının dediklerini duyan Fatma bu duruma çok üzülmüş. Fatma ağlayarak ineğin yanına gitmiş ve ineğe, “Seni kesecekler, üvey annem babama söyledi, babam da kabul etti.” demiş.

2.5. Babanın Rolü

Preödüpal evrede, çocuğun dünyası anne ile çocuktan müteşekkil iken, Ödüpal evrede bu ikili ilişkiye üçüncü kişi olarak baba karakteri dâhil olur (Parmaksız

2017: 112). Preödipal masalların en önemli teması, zayıf ve etkisiz baba figürleridir. Çocuğa doğrudan bir kötülük yapmasa da, yapılanlara sessiz kalan, göz yuman ve bazen de anne ile ortak hareket eden bir figürdür. Baba etkisizliğiyle ve annenin yaptığı kötülöklere destek olmasıyla çocuk ile anne arasındaki preödipal bağın koparılmasına yardımcı olan bir figürdür (Parmaksız 2017: 178). Fromm, “Sevme Sanatı” adlı kitabında çocukların babaya karşı sevgilerinin koşullu olduğunu ve doğal yuvada hiçbir şey temsil etmediğini belirtmiştir (Fromm, 2004: 45).

Masaldaki baba karakteri, Fatma’nın ineğini kesme fikrini kabul etmiştir. Babanın bu davranışıyla kızı Fatma’yı pek umursamadığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu olay, masallardaki pasif baba olgusuyla örtüşmektedir. Baba, Fatma’nın ineğini keserek suça ortak olmaktadır. Fakat masalın sonunda baba cezalandırılmaz. Bu durum, masalda genellikle preödipal meselelere yoğunlaştığı ve ödipal meselelere çok az değinildiği düşüncesini desteklemektedir.

Jung, “Dört Arketip” adlı kitabında böyle kadınların, kocasının bilinçsizliği tarafından tahrik edildiği her yerde içgüdüsel olarak müdahale ettiğini, erkeğin sadakati olduğunu düşündüğünden dolayı rahatını bozmaktan hoşlanmadığını ve bu rahatına düşkünlüğün sonucu olarak da erkeğin ‘baba’ kadının da ‘anne’den başka bir şey ifade etmediğini belirtmektedir (Jung 2019: 33).

Bunun üzerine inek, Fatma’ya, “Sen hiç canını sıkma, baban beni kestikten sonra benim kemiklerimi toplayıp derenin kenarına göm.” demiş. Kız da, “Tamam!” demiş. Baba, ertesi gün ineği kesmiş. Kadın, isteği yerine getirildiği için çok sevinmiş ve hemen ineğin etini pişirmeye başlamış. Fatma, kimseye görünmeden ineğin kemiklerini bir çuvala doldurup derenin kenarına gelmiş. Çuvaldaki kemikleri toprağa gömmüş ve oradan uzaklaşmış. Fatma ertesi gün kemikleri gömdüğü yere gelip, toprağı kazmaya başlamış. Kazdığı yerin altından bir sürü altın, gümüş, yiyecek ve içecek çıkmış.

2.6. Ödül: Altın, Gümüş, Yiyecek ve İçecekler

Masallarda iyiliğin karşılığı olarak yiyecek, içecek, altın ve gümüş gibi ödül-lerin verildiği sık sık görülür. Bu masalda da Fatma, ineğin kesilmesinin ardından

yenilen etten geriye kalan kemikleri derenin kenarına gömer. Ertesi gün tekrar dereye gittiğinde kemikleri gömdüğü yerin altından altın, gümüş, yiyecek ve içeceklerle karşılaşır.

Freud, “Karakter ve Anal Erotizm” isimli yazısında özellikle mitlerde, masallarda ve rüyalarda para ile pisliğin çok yakın bir ilişki içinde olduğunu, insan için en değerli madde ile en değersiz madde arasındaki zıtlığın, altın ile dışkı arasındaki benzerlik ilişkisine yol açtığını ifade etmektedir (Freud 1908: 167-169).

Masalın devamında yiyecek, içecek, altın ve gümüş gibi değerli şeylerle karşılaşan kızın tepki verdiği dair bir bilgi yoktur. Dolayısıyla kahraman, anal dönemi kişilik özelliklerini gösterdiği söylenebilir.

Fatma yiyecek ve içeceklerin bir kısmını yemiş. Ormanda hava iyice kararmaya başlamış. Üvey anne, ormanda Fatma'ya seslenmiş. Fatma korkudan hemen eve doğru koşmaya başlamış. Ormanda koşarken terliği ayağından fırlamış. Hava iyice karardığı için terliğini bulamamış. Bir gün padişahın oğlu atıyla ormanda gezinirken derenin kenarına gelmiş. Oğlanın atı dereden su içmeye başlamış. At, su içtiği sırada “fırrrr” diye ses çıkarmış. Oğlan da atın neden ses çıkardığını merak etmiş. Atın yanına geldiği sırada suyun üstünde bir tane kırmızı terliğin olduğunu görmüş. Dereye girip terliği eline almış ve “Bu terlik kimin ayağına gelirse ben o kızla evleneceğim.” demiş. Oğlan terliğin sahibini aramaya başlamış. Az gitmiş uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş. Atıyla beraber dünyayı dolaşmış ama bir türlü terliğin sahibini bulamamış. Aradan uzun bir zaman geçmiş. Oğlan en son Fatma'nın evine gelmiş ve kapıyı çalmış.

2.7. Kırmızı Terlik

Kırmızı, fiziksel gücün, hareketin ve canlılığın rengidir. İhtirasın ve cinsel aşkın temsilcisi olup aynı zamanda vücut salgılarını harekete geçiren bir renktir (Sağocak 2018: 235). Kırmızı, ayrıca yaşamı temsilen kanı, ek olarak bekâret kanını ve özellikle elma formunda yasak tutkuyu da temsil etmektedir (Sezer 2019: 35).

Masalda terliğin kırmızı olması Erich Fromm için başka bir anlam taşımaktadır. Fromm'a göre bu nesneyle karşılaşan kahramanlar artık küçük bir kız değildir; yeni bir evreye geçmiştir ve bu evrenin hayatına getirdiği yenilikler ve tehlikeler ile

yüzleşmesi gerekmektedir (Fromm 2017: 223). Dolayısıyla maceralarını dinlediğimiz küçük Fatma, cinsel meseleler ile karşılaşabilecek yetişkin bir kız olmuştur.

Üvey anne kapıyı açmadan önce pencereden bakmış. Atın üstünde bir genci ve yanında da iki adamını görmüş. Üvey anne, bunun üzerine Fatma'yı hemen teknenin altına saklamış ve gidip kapıyı açmış. Oğlan, kadına bu evde genç bir kızın olup olmadığını sormuş. Üvey anne, oğlanın elindeki kırmızı terliği görünce terliğin Fatma'ya ait olduğunu anlamış ve evde kız çocuğunun olmadığını söylemiş. Oğlan tam gideceği sırada evin köpeği, "Teknecik altında Fatmacık, teknecik altında Fatmacık." diye havlamaya başlamış. Oğlan ve adamları ilk önce duyduklarına şaşırılmışlar ama köpeğin dediğini de dikkate almamışlar. Köpek yine, "Teknecik altında Fatmacık, Teknecik altında Fatmacık" diye havlamaya başlamış. Bu sefer oğlan, içeri girip teknenin altına bakmış ve Fatma'yı görmüş. Fatma'yı oradan çıkartmış ve kırmızı terliği ayağına denetmiş. Terlik, Fatma'nın ayağına tam oturmuş. Bunun üzerine Padişah'ın oğlu, Fatma'yla evlenmek istemiş. Yalan söyleyen üvey anneyi de cezalandırmak istemiş.

Fatma'nın terlik testi de kızın olgunlaştığını temsil etmekle beraber kızın psikoseksüel açıdan cinselliğe hazır olduğunu ortaya koymaktadır.

Ödipal kız çocuğun hikâyesini anlatan masalarda kahraman; kurtarıcı bir prensin veya avcının, yani babayı temsil eden bir figürün, gelip onu kurtarmasını evde pasif bir şekilde beklerken, ödipal erkek çocuğun hikâyesini anlatan masalarda ise kahraman daha aktif rol üstlenmektedir. Bu tip masalarda prensesi arayıp bulması gerekmektedir (Parmaksız 2017: 173). Masalda Fatma, altın gümüş gibi değerli eşyaları bulduktan sonra evine gitmesine rağmen tam anlamıyla rahatlığa kavuşmuş değildir. Evde pasif bir şekilde kurtarılmayı beklemektedir. Prens yerine geçen oğlan ise masalda aktif rol oynar. Masalda sulak yerde bulunduğu kırmızı terliği herkese denettirmesi ve bu yoldaki mücadelesi oğlanın olgun bir birey olduğunu gösterir. Dolayısıyla oğlanın ödipal bir evrede olduğunu ve anal kişilik özellikleri gösterdiğini söylemek mümkündür.

Fatma, üvey annenin cezalandırılmasına gönü razi olmamış. Bunun üzerine Fatma, padişahın oğluna, “O benim üvey annem, her ne kadar bana kötü davranırsa da yine de sen ona merhamet et, cezalandırma.” demiş. Oğlan da Fatma’nın bu isteği üzerine kadını cezalandırmaktan vazgeçmiş ve Fatma’yı alıp sarayına götürmüştür. Kırk gün kırk gece düğün yaparak evlenmişler. Onlar ermiş muradına biz çıkalım kerevetine.

2.8. Merhamet

Masalların sonunda genellikle iyiler kazanır, kötüler kaybeder veya kötüler vahşice cezalandırılır. Bu özellik masalın temel biçimsel özelliklerinden bir tanesidir. Fakat bu masalda Fatma, üvey annesine merhamet etmektedir ve üvey annesinin yaptığı tüm kötülöklere rağmen cezalandırılmasını istememektedir. Fatma, bu davranışıyla olgun ve saf bir anne davranışını sergilemektedir.

Merhamet, olumlu bir duygudur. Bu duygu, kişilerarası ilişkilerde başkaları için fayda sağlayıcı bir özelliğe sahiptir (Nas ve Sak 2020: 64). Dolayısıyla Fatma’nın içindeki olumlu merhamet duygusu üvey annesine fayda sağlamaktadır. Vermiş olduğu bu karar, Fatma’nın duygudaşlık yapacak olgunluğa eriştiğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir. Masalın sonunda Fatma, prens tarafından saraya götürölerek muradına erer ve böylece hak ettiğİ değeri bulur. Bu masalda üvey anne cezalandırılmamıştır. Fatma masalın başından sonuna kadar iyi niyetini sürdürmüştür. Masalarda bu merhamet gösterme özelliğİne nadir rastlanmaktadır.

Sonuç

Sözlü edebiyat ürünlerinde özellikle masalarda başkahramanların kız olması sık görölen bir durumdur. Genellikle annesi olmayan ya da daha masalın başında öz annesini kaybeden çocukların karşılaştıkları sıkıntı ve acıların altında yatan derin anlamlar çeşitli imge ve sembollerle ortaya çıkmaktadır. Bu tür masaları psikanalitik halk bilimi kuramı çerçevesinde incelemek ve anlamlandırmak da önemlidir.

Bu inceleme sonucunda “Üvey Anne ile Fatma” masalı örneğinden hareketle, toplumun kültürel kodlarının masala nasıl yansıdığı görölmüştür. Freud’un ve takipçilerinin düşüncelerini destekleyecek pek çok davranış kalıbı ortaya çıkmıştır.

Buna göre masalda yer alan öz annenin ölümü, ikinci anne olarak üvey annenin gelişi, üvey annenin kıza beslediği kıskançlık ve öfke durumları, yardımcı hayvan olarak ineğin rolü, olaylar karşısında babanın tavrı, kırmızı terlik testi ve kahramanın bu olaylara karşı sergilediği davranışlar Freud ve takipçilerinin bakış açısıyla incelenmiş ve bu davranışların psikanalitik düşüncede neye karşılık geldiği ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak; “Üvey Anne ile Fatma” masalının psikanalitik kuram çerçevesinde incelenebilen hem preödipal hem de ödipal dönemleri yansıtan bir masal olduğunu söylemek mümkündür.

Sonnot

Kaynak Kişi: Belkis Ayata, 1971, Kastamonu, Ev Hanımı, İlkokul Mezunu, 08.06.2020.

Kaynakça

- Abraham, K. (2017). *Rüyalar ve mitler* (Çev. Emine Nur Gökçe). İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Agvan, Ö. & Asutay H. (2018). Bir anti-masal örneği olarak cam ayakkabıları reddeden vejetaryen külkedisi. *Uluslar Sosyal Bilimler Dergisi*, 225-238.
- Arıcı, A. F. (2016). Estetik değer oluşturmada masalların rolü: Türk masalları örneği. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18-2, 1017.
- Debray, P. (1991). *Freud skolastiği* (Çev. A. Fikret Gökdemir, A. Çetin Ertürk). Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Freud, S. (2014). *Haz ilkesinin ötesinde* (Çev. Mehmet Ökten). Ankara: Tutku Yayınevi.
- Freud, S. (1989). *Cinsel yasaklar ve normal dışı davranışlar* (Çev. Muammer Sencer). İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Freud, S. (1908). Character and anal erotism. *The Standart Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, 9, 167-169.
- Fromm, E. (2004). *Sevme sanatı* (Çev. Işıtan Gündüz). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Fromm, E. (2017). *Rüyalar masallar mitler* (Çev. Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten). İstanbul: Say Yayınları.
- Korucu, A. (2019). Freudyen ve jungiyen yaklaşımlarla anne olgusu. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 133-143.

- Megep. (2009). *Çocuk gelişimi ve eğitimi, çocuğun gelişimi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Nas, E. & Sak, R. (2020). Merhamet ve merhamet odaklı terapi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), 64.
- Parmaksız, A. (2017). *Freud bana masal anlatsa*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Sağocak, A. M. (2018). Kırmızı rengin tasarımın algı ve anlamına etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (57), 235.
- Sarı, A. & Cemile A. E. (2008). *Masalların psikanalizi*. Ankara: Salkımsöğüt Yayınları.
- Sezer, M. Ö. (2019). *Masallar ve toplumsal cinsiyet*. İstanbul: Kor Yayınları.
- Jung, C. G. (2019). *Dört arketip* (Çev. Zehra Aksu Yılmaz). İstanbul: Metis Yayınları.
- Yayla, E. (2019). Nardaniye Hanım Masalı'nı psikanalitik halk bilimi kuramı çerçevesinde inceleme denemesi. *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 61.